

HOMILA DAVRIDA QO‘LLANILADIGAN GORMONAL PREPARATLAR TA‘SIRIDA SUT TISHLARINING DAVO-PROFILAKTIKASI

Professor Mirsalixova F.L.

Abdirimova Gulrux Ibadullayevna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14044766>

Annotatsiya. Ushbu maqolada homiladorlikdagi gormonal preparatlar natijasida yuzaga keladigan, bolalarda emal gipoplaziyasining davolashni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-tadqiqotlarga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bunda zamonaviy stomatologiyada og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklari bilan bog‘liq, homiladorlikdagi gormonal preparatlar natijasida bolalarda rivojlanadigan kasalliklarning o‘ziga xos kechishini klinik-funksional xususiyatlarini aniqlash chora-tadbirlari keltirilgan.

Kalit so‘zlar. Emal gipoplaziyasi, fizioterapevtik choralar, klinik-stomatologik, laborator, immunologik va statistik usullar.

Jahon miqyosida homiladorlikdagi gormonal preparatlar natijasida yuzaga keladigan, bolalarda emal gipoplaziyasining davolashni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-tadqiqotlarga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bunda zamonaviy stomatologiyada og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklari bilan bog‘liq, homiladorlikdagi gormonal preparatlar natijasida bolalarda rivojlanadigan kasalliklarning o‘ziga xos kechishini klinik-funksional xususiyatlarini aniqlash; kompleks davolash jarayonida stomatologik va fizioterapevtik choralarning o‘rnini baholash; bolalarning somatik holatini e‘tiborga oluvchi kompleks bosqichma-bosqich yondashuv rejasini ishlab chiqish; homiladorlikdagi gormonal preparatlar natijasida yuzaga keladigan bolalarda og‘iz bo‘shlig‘i organlarining ish faoliyati buzilishiga asoslangan davolash profilaktika usullarini taklif etish; davolash samaradorligini baholash usullarini ishlab chiqishni takomillashtirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Homiladorlikdagi gormonal preparatlar qabul qilish natijasida ularning bolalarida yuzaga kelgan emal gipoplaziyasi keng tarqalganligi, tashxislash va davolashda murakkabligi bilan alohida o‘rin egallaydi. Ilmiy manbalarda «so‘nggi yigirma yil davomida o‘tkazilgan tadqiqotlar homiladorlikdagi gormonal preparatlar natijasida yuzaga keladigan, bolalarda emal gipoplaziyasi 42% gacha, turli sindromlar bilan birga esa bu kasalliklar 30% gacha» kuzatilishi qayd etilgan. Bu holat, kasalliklarning boshlang‘ich bosqichlarining aniq belgilarsiz kechishi, ham klinik, ham laborator tekshiruvlarda o‘zgarishlar to‘g‘risida etarlicha ma‘lumotlar olish imkoniyatining yo‘qligi hamda mutaxassislar orasida yagona etiopatogenetik qarashlar yo‘qligi bilan tushuntiriladi. Bu esa muammoning davolash va oldini olish usullarini takomillashtirish zaruratini ko‘rsatmoqda.

Homiladorlik davrida tirotropik (TTG) va adrenokortikotropik (ACTH) gormonlar ishlab chiqarish ko‘paymoqda. Homiladorlik davrida tiroidning ogohlantiruvchi gormoni qalqonsimon bezni ogohlantiradi va tiroid gormonlarining sintezini kuchaytiradi. Shuning uchun, homiladorlik davrida, ayrim ayollarda qalqonsimon bezlar ko‘payishi mumkin va qalqonsimon bezlar bilan bog‘liq muammolarga duchor bo‘lganlarning soni oshishi mumkin. Qalqonsimon bezning giperfunktсийasi spontan abortlar sabab bo‘lishi mumkin va gipofizika bolada miya shakllanishining buzilishiga olib keladi.

Buyrak usti bezlarining yonidan aniq o‘zgarishlar ham bor. Adrenallarning kortikal qatlamining gormonlarining ko‘pi ortiqcha hosil qilinadi. Shunisi e‘tiborga loyiqki, adrenal

bezlarda ayol ayol jinsiy gormonlar ishlab chiqaradi, bu ma'lum bir ferment ta'sirida gormonlarga aylanadi. Homiladorlik davrida erkak jinsiy gormonlar ko'tariladi. Homiladorlik paytida va undan tashqarida bu holat giperandrogenizm deb ataladi.

Homiladorlik davrida hCG gormoni darajasini aniqlashning eng oson usuli mavjud metodlar yordamida amalga oshiriladi - bu uy sinovlaridan (siyrida chorionik gonadotropinning yuqori miqdorini aniqlash) amalga oshiriladi. Ko'proq ma'lumot beruvchi, maxsus laboratoriyalarda qondagi gormonlar darajasini aniqlashdir. ugashi yoki uning yo'qolishi bilan xarakterlanadi.

Gormonlar tana funktsiyalarini tartibga solishning yaxlit tizimining kimyoviy komponentlari. Bu hujayralarga signallarni uzatishga qodir bo'lgan turli tabiatdagi moddalardir. Ushbu o'zaro ta'sirlarning natijasi metabolizmning yo'nalishi va intensivligining o'zgarishi, tananing o'sishi va rivojlanishi, muhim funktsiyalarni ishga tushirish yoki ularni bostirish va tuzatishdir.

Gormon - bu organik kimyoviy modda bo'lib, uning sintezi ichki sekretsia bezlarida yoki aralash sekretsia bezlarining endokrin mintaqalarida sodir bo'ladi. Ular to'g'ridan-to'g'ri ichki muhitga chiqariladi, ular orqali tarqaladi va tasodifiy maqsadli organlarga o'tkaziladi. Bu erda ular retseptorlar orqali amalga oshiriladigan biologik ta'sir ko'rsatishga qodir. Shuning uchun har bir gormon ma'lum bir retseptor uchun alohida o'ziga xos xususiyatga ega. Bu shuni anglatadiki, bu moddalar tanadagi bir funktsiya yoki jarayonga ta'sir qiladi. Gormonlarning ta'siri, to'qimalarga yaqinligi va kimyoviy tuzilishi bo'yicha tasnifi buni aniqroq ko'rsatadi.

Gormonlarning zamonaviy tasnifi ushbu moddalarni ko'p nuqtai nazardan ko'rib chiqadi. Va ular bir narsada birlashtirilgan: faqat organik moddalar gormonlar deb ataladi, ularning sintezi faqat tanada sodir bo'ladi. Ularning mavjudligi deyarli barcha umurtqali hayvonlarga xos bo'lib, unda tana funktsiyalarini tartibga solish, shuningdek, gumoral va asab tizimlarining birgalikdagi ishini ham ifodalaydi. Bundan tashqari, filogenezda gumoral tartibga solish tizimi asab tizimidan oldin paydo bo'lgan. Hatto ibtidoiy hayvonlarda ham shunday bo'lgan, garchi u eng asosiy funktsiyalar uchun javobgar edi.

Biologik faol moddalar (BAS) tizimi va ularning o'ziga xos retseptorlari hatto hujayraga xosdir, deb ishoniladi. Biroq, "gormon" va "BAS" tushunchalari bir xil emas. Gormon BAS deb ataladi, u tananing ichki muhitida ajralib chiqadi va uzoq hujayralar guruhiga ta'sir qiladi. BAS, o'z navbatida, mahalliy darajada harakat qiladi. Gormonga o'xshash moddalar deb ham ataladigan biologik faol moddalarga kalonlar misol bo'la oladi. Ushbu moddalar hujayra populyatsiyasi tomonidan chiqariladi, ular ko'payishni inhibe qiladi va apoptozni tartibga soladi. BASga misol sifatida prostaglandin ham kiradi. Gormonlarning zamonaviy tasnifi ular uchun eikosanoidlarning maxsus guruhini aniqlaydi. Ular to'qimalarda yallig'lanishni mahalliy tartibga solish va arteriolalar darajasida gemostaz jarayonlarini amalga oshirish uchun mo'ljallangan.

Gormonlar kimyoviy jihatdanbinolar bir necha guruhlarga bo'linadi. Bu ham ularni ta'sir mexanizmiga ko'ra ajratib turadi, chunki bu moddalar suv va lipidlar uchun tropizmning turli ko'rsatkichlariga ega. Shunday qilib, gormonlarning kimyoviy tasnifi quyidagicha ko'rinadi:

- peptid guruhi (gipofiz, gipotalamus, oshqozon osti bezi va paratiroid bezlari tomonidan chiqariladi);

- steroid guruhi (erkak jinsiy bezlarining endokrin qismi va buyrak usti bezlarining kortikal sohalari tomonidan chiqariladi);
- aminokislota hosilalari guruhi (qalqonsimon bez va adrenal medulla tomonidan ishlab chiqariladi);
- eykosanoidlar guruhi (hujayralar tomonidan chiqariladi, araxidon kislotasidan sintezlanadi).

E'tiborlisi, ayol jinsiy gormonlari ham steroidlar guruhiga kiradi. Biroq, ular asosan steroid emas: bu turdagi gormonlarning ta'siri anabolik ta'sir bilan bog'liq emas. Biroq, ularning metabolizmi 17-ketosteroidlarning shakllanishiga olib kelmaydi. Tuxumdon gormonlari tuzilish jihatidan boshqa steroidlarga o'xshash bo'lsa-da, bunday emas. Ular xolesterindan sintez qilinganligi sababli, asosiy kimyoviy tasniflarni soddalashtirish uchun ular boshqa steroidlar sifatida tasniflanadi.

Gormonal moddalarni sintez joyiga qarab ham ajratish mumkin. Ba'zilari periferik to'qimalarda, boshqalari esa markaziy asab tizimida hosil bo'ladi. Sekretsiya va moddalarni chiqarish usuli bunga bog'liq bo'lib, bu ularning ta'sirini amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Gormonlarning joylashuvi bo'yicha tasnifi quyidagicha ko'rinadi:

- gipotalamus gormonlari (chiqaruvchi-omillar);
- gipofiz (tropik gormonlar, vazopressin va oksitotsin);
- qalqonsimon bez (kalsitonin, tetraiodotironin va triiodotironin);
- paratiroid (paratiroid gormoni);
- noadrenal (norepinefrin, epinefrin, aldosteron, kortizol, androgenlar);
- jinsiy (estrogenlar, androgenlar);
- me'da osti bezi (glyukagon, insulin);
- to'qima (leykotrienlar, prostaglandinlar);
- APUD gormonlari (motilin, gastrin va boshqalar).

Gormonal moddalarning oxirgi guruhi to'liq tushunilmagan. U yuqori ichaklarda, jigar va oshqozon osti bezida joylashgan endokrin bezlarning eng katta guruhida sintezlanadi. Ularning maqsadi ekzokrin ovqat hazm qilish bezlari sekretsiyasini va ichak motorikasini tartibga solishdir.

Turli gormonal moddalar biologik to'qimalarga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Ular quyidagi guruhlarga bo'lingan:

- metabolik regulyatorlar (glyukagon, triiodotironin, tetraiodotironin, kortizol, insulin);
- boshqa endokrin bezlar funksiyalarini regulyatorlari (gipotalamusning ajralish omillari, gipofiz bezining tropik gormonlari);
- kaltsiy va fosfor almashinuvining regulyatorlari (paratiroid gormoni, kalsitonin va k altsitriol);
- suv-tuz balansining regulyatorlari (vazopressin, aldosteron);
- reproduktiv funktsiyani regulyatorlari (jinsiy gormonlar);
- stress gormonlari (norepinefrin, adrenalin, kortizol);
- chegara va o'sish sur'atlarini tartibga soluvchi, hujayra bo'linishi (somatotropin, insulin, tetraiodotironin);
- markaziy asab tizimi, limbik tizim funktsiyalarining regulyatorlari (kortizol, adrenokortikotrop gormon, testosteron).

Gormonlarning sekretsiyasi ular sintez qilingandan keyin darhol sodir bo'ladi. Ular to'g'ridan-to'g'ri qon yoki to'qima suyuqligiga kiradi. Sekretsiyaning oxirgi joyi eykosanoidlar uchun xosdir: ular hujayradan uzoqda harakat qilmasliklari kerak, chunki ular butun to'qimalar populyatsiyasining funksiyalarini tartibga soladi. Va tuxumdonlar, gipofiz bezi, oshqozon osti bezi va boshqalarning gormonlari ular uchun maxsus retseptorlari bo'lgan maqsadli organlarni izlash uchun butun tanada qon bilan birga olib borilishi kerak. Qondan ular hujayralararo suyuqlikka kiradi va u erda maqsadli organning hujayrasiga yuboriladi.

Gormonlarning yuqoridagi tasnifi moddalarning to'qimalar va organlarga ta'sirini aks ettiradi. Bu faqat kimyoviy retseptorga bog'langandan keyin mumkin bo'lsa-da. Ikkinchisi har xil bo'lib, ham hujayra yuzasida, ham sitoplazmada, yadro membranada va yadro ichida joylashgan. Shuning uchun signalni uzatish usuliga ko'ra moddalar ikki turga bo'linadi:

- hujayradan tashqari uzatish mexanizmi;
- hujayra ichidagi signalizatsiya.

Gormonlarning ushbu asosiy tasnifi signalizatsiya tezligi haqida xulosa chiqarish imkonini beradi. Masalan, hujayradan tashqari mexanizm hujayra ichidagiga qaraganda ancha tezroq. Bu adrenalin, norepinefrin va boshqa peptid gormonlariga xosdir. Hujayra ichidagi mexanizmlipofil steroidlarga xosdir. Bundan tashqari, organizm uchun foyda peptidlar sintezi bilan tezroq erishiladi. Axir, steroid gormonlar ishlab chiqarish ancha sekinroq va ularning signal uzatish mexanizmi ham oqsil sintezi va kamolotga bo'lgan ehtiyoj tufayli sekinlashadi.

Hujayradan tashqari mexanizm sitoplazmatik membranadan tashqariga o'ziga xos tashuvchi oqsilsiz sitoplazmaga kira olmaydigan peptid gormonlariga xosdir. Bu uning uchun nazarda tutilmagan va signalning o'zi adenilatsiklaza tizimi orqali retseptor komplekslarining konformatsiyasini o'zgartirish orqali uzatiladi.

Hujayra ichidagi mexanizm ancha sodda. U lipofil moddaning hujayra ichiga kirib, sitoplazmatik retseptorlari bilan uchrashgandan keyin amalga oshiriladi. U bilan u yadroga kirib, o'ziga xos genlarga ta'sir qiluvchi gormon-retseptorlar majmuasini hosil qiladi. Ularning faollashishi oqsil sintezining boshlanishiga olib keladi, bu gormonning molekulyar ta'siri. Haqiqiy ta'sir allaqachon sintez va hosil bo'lganidan keyin berilgan funktsiyani tartibga soluvchi oqsildir.

Ushbu maqolada biz metabolizm mavzusiga to'xtalamiz. Xususan, tezlashtirilgan, sekin va standart turdagi metabolizmga e'tibor qaratiladi. Shuningdek, biz metabolizmni sekinlashtirish yoki tezlashtirish usullarini o'rganamiz, atamaning umumiy ma'nosini aniqlaymiz va u bilan chambarchas bog'liq bo'lgan tushunchalarga to'xtalamiz.

Inson tanasi juda murakkab biologik, kimyoviy va fizik mexanizmdir. Va uning ishi ko'p jihatdan uning atrof-muhit bilan qanday bog'liqligi va bu aloqa qanchalik kuchli ekanligiga bog'liq. Boshqacha qilib aytganda, insonning barcha organlarining faoliyati metabolizmga bog'liq.

Inson organizmini patogen patogenlar - viruslarning zararli ta'siridan himoya qilish uchun immunitet tizimi yuqumli kasalliklarga qarshi kurashni ta'minlaydigan mexanizmga ega. Bu hujayralar tomonidan ishlab chiqarish, masalan, T-limfotsitlar, maxsus moddalar, ulardan biri interferon gamma. Immunitet tizimida hosil bo'lgan birikma hujayralarni himoya qilish rolini o'ynaydi.

Magniy inson tanasining to'liq ishlashiga katta ta'sir ko'rsatadigan muhim kimyoviy elementdir. Magniy etishmovchiligi jiddiy sog'liq muammolariga olib keladi. Ammo ortiqcha

miqdor tanaga zarar etkazishi mumkin. Maqolada tanadagi magniyning etishmasligi yoki ortiqcha bo'lishi fonida qanday og'ishlar paydo bo'lishi mumkinligi, shuningdek normaning chegaralari haqida ma'lumot berilgan

Biotin tufayli organizmda metabolik jarayonlar sodir bo'ladi. Biotinni qabul qilish, unga asoslangan vitaminlar majmuasi qarish jarayonini sekinlashtiradi, immunitet va asab tizimining to'liq ishlashini ta'minlaydi va umumiy salomatlikni yaxshilaydi

Agar bolada kalsiy miqdori kam bo'lsa, unda sut tishlarni chiqishi kechikadi. Ya'ni 7-8-oyligidan, ba'zan bir yoshga to'lgandan keyin chiqishi mumkin. Bu holat raxit kasalligi belgisi ko'rinishida namoyon bo'lishi mumkin.

Agar kalsiy miqdori ko'p bo'lsa, tishlar vaqtlitiroq chiqishi va liqildoq tezroq bitishi mumkin. Ya'ni sut tishlari bolaning 3-4 oyligidan, ba'zan undan ham oldinroq, ayrim hollarda esa chaqaloq tishli tug'ulishi mumkin.

Bola bir yoshga to'lganda uning og'zida normada 8 ta, ikki yoshga to'lganda esa 20 ta tishi bo'lishi kerak.

Bolaning tishi chiqayotganda quyidagi alomatlar yuzaga kelishi mumkin, lekin shart emas(bu belgilar har doim ham kuzatilmaydi):

1. Bolaning milki shishib qoladi;
2. Bolaning milki oqsih rangga bo'yaladi;
3. Ko'p so'lak oqadi;
4. Bola hamma narsani og'ziga olib chaynashni istaydi;
5. Tana harorati oshadi (ko'pi bilan 37-38 gradusgacha);
6. Bola injiqroq bo'lib qoladi;
7. Bolaning uyqusi buziladi yoki uyqu rejimi o'zgaradi;
8. Bola ona ko'kragini yoki qo'lini tishlashni xohlaydi;
9. Bolaning ishtahasi yo'qoladi;
10. Bolaning najasi suyuqlashadi, ichi ketadi.

Yuqoridagi alomatlarni ayrim kasalliklar alomatlari bilan adashtirib yubormang. Masalan, bolaning tana harorati oshib, bola yo'talib, burni oqayotgan bo'lsa, u holda bola shamollagan bo'lishi mumkin. Yoki bolaning ichi ketishi kuchayib borib, unga qusish ham qo'shib ketsa, demak bola infeksion kasallikka uchragan, uni darhol davolash lozim.

Shuning uchun yuqoridagi alomatlarni bolada kuzatsangiz va ular kasallik emasligiga shubhalanayotgan bo'lsangiz, u holda vrachga murojaat qilganingiz ma'qul.

Bolani tishi yorib chiqayotganda u hamma narsani tishlagisi kelaveradi. Chunki tishlari qichishadi va birmuncha og'riq bo'ladi. Shuning uchun ko'p injiqliklar qiladi.

1. Bolaga dorixona sotiladigan, tishlarni yorib chiqishiga yordam beradigan maxsus rezinalardan olib berish kerak. Eslatib o'tamiz rezina yumshoq bo'lishi kerak.
2. Tishlarni yorib chishiga yordam beradigan maxsus gellar bor:
3. Emizikli va kichik yoshdagi bolalarning tishlarini chiqishidagi og'riqli holatlar, qo'zg'aluvchanlik, bezovtalik, quloqlardagi og'riq, milklardagi og'riq isitma va diareya holatlarini bartaraf qilish uchun Dentokind tablekasi qo'llaniladi.

1 yoshgacha bo'lgan bolalarga 1 tabletkadan 3 mahal

1 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalarga 2 tabletkadan 3 mahal qo'llaniladi.

References:

1. Кариес зубов у детей раннего возраста: эпидемиология, этиология, профилактика и лечение/ М.А. Зубайдуллаева, Р.А. Рахимбердиев// Достижения науки и образования. – 2020. – №4.
2. Социальные аспекты и роль питания в стоматологическом здоровье детей и подростков/ З.З. Аминов// Academy. – 2019. – №10.
3. Профилактика стоматологических заболеваний/ С.И. Бородовицина, Н.А. Савельева, Е.С. Таболина. – 2019.
4. Современные концепции лечения кариеса молочных зубов у детей раннего возраста/ Е.Е. Маслак, А.С. Родионова, М.Л. Яновская, С.В. Ставская// Детская стоматология. – 2015. – №3.
5. Sharipova Gulnihol Idiyevna. DISCUSSION OF RESULTS OF PERSONAL STUDIES IN THE USE OF MIL THERAPY IN THE TREATMENT OF TRAUMA TO THE ORAL MUCOSA// European Journal of Molecular medicine volume 2, No.2, March 2022 Published by ejournals PVT LTDDOI prefix: 10.52325 Issued Bimonthly Requirements for the authors.
6. Sharipova Gulnihol Idiyevna. THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF MAGNETIC-INFRARED-LASER THERAPY IN TRAUMATIC INJURIES OF ORAL TISSUES IN PRESCHOOL CHILDREN//Academic leadership. ISSN 1533-7812 Vol:21 Issue 1